

Challenges and Rehabilitation in the Community of the New Generation of Informal Workers in the Agricultural Sector in the Northeast

Jitraporn Somyanontanakul^{1*} Parichat Dokkaew² Jeeranan Boonkrong² Yauwaluk Boonta² and Oatthaphon Singphila²

¹ College of Politics and Governance, Mahasarakham University, Thailand

² Co-researchers in Empowering and Strengthening Informal Workers through Young Returnee Participation, Thailand

* Corresponding author. E-mail: jitraporn.s@msu.ac.th

ABSTRACT

The research article has two objectives: (1) to describe the economic and social conditions before and after returning home, and (2) to analyze the overall picture of the struggles, problem-solving, and adaptation of informal labor force, specifically the new generation of local returnee labor force in the Northeastern, where agriculture is significant. To achieve these objectives, this research aims to develop a leading group capable of collecting data about situations of informal labor force in their own area through mixed-method research using two types of tools: surveys and group interviews. The research results for the first objective revealed that before returning home, the target group had worked in different areas for an average of 6 years, and most of them returned with debt. Regarding the situation after returning home, although they were generally satisfied with being back, they still had concerns about their ability to repay their existing debts, to invest, and to save for the future. For the second objective, it was found that they had to adapt to the community's way of life, especially in dealing with family and community pressures. They also had to take on family roles, sometimes community roles. Furthermore, the production situation they faced revealed a skills gap, leading to a need for re-skilling and up-skilling in modern agriculture practices that align with market demand. Policy proposals then were developed to enhance the potential of informal labor force, particularly the new generation of local returnee labor force entering the agricultural sector. These proposals include measures to address and manage their debt burden and the creation of a "menu" of training programs that develop skills matching their needs and time constraints.

Keywords: Informal Workers, Returnee Labor, New Generation, Return-Homeland Volunteer, Skills Development of Informal Workers, Challenges and Rehabilitation

ข้อท้าทายและการฟื้นคืนชีวิตในชุมชนของแรงงานคืนถิ่นนอกระบบคนรุ่นใหม่ ในภาคการเกษตรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จิตราภรณ์ สมยานันทากุล^{1*} ปาริฉัตร ดอกแก้ว² จิรนนท์ บุญครอง² เยาวลักษณ์ บุญตา² และ อรรถพล สิงพิลา²

¹ วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ประเทศไทย

² นักวิจัยร่วมในโครงการการเสริมพลังและความเข้มแข็งให้แรงงานนอกระบบโดยการมีส่วนร่วมโดยคนรุ่นใหม่ ประเทศไทย

* Corresponding author. E-mail: jitraporn.s@msu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ (1) เพื่ออธิบายสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมก่อนและหลังการกลับบ้าน และ (2) เพื่อพรรณนาให้เห็นภาพรวมของการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ไขปัญหาและการปรับตัวของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในภาคการเกษตร เพื่อตอบวัตถุประสงค์ทั้งสองประการข้างต้น การวิจัยนี้จึงมุ่งพัฒนาแกนนำซึ่งเป็นแรงงานนอกระบบและเป็นคนรุ่นใหม่ให้สามารถเก็บข้อมูลสถานการณ์ของแรงงานนอกระบบในพื้นที่ของตนเองได้ ผ่านการวิจัยเชิงผสมผสานโดยใช้เครื่องมือ 2 ชนิด คือ แบบสำรวจ และการสนทนากลุ่ม ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อแรกพบว่า ก่อนกลับบ้านกลุ่มเป้าหมายเคยทำงานต่างถิ่นโดยเฉลี่ย คือ 6 ปี ส่วนใหญ่มีหนี้สินกลับมา สำหรับสภาพหลังจากการกลับบ้านแม้พวกเขาจะพึงพอใจที่ได้กลับบ้าน แต่ก็ยังมีความกังวลในเรื่องของการประกอบอาชีพว่าจะสามารถใช้น้ำเงินที่มีอยู่ มีเงินลงทุน และเป็นเงินออมต่อไปในอนาคตได้หรือไม่ สำหรับวัตถุประสงค์ข้อที่สองของการวิจัยพบว่า พวกเขาต้องปรับตัวเข้ากับวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะการต่อสู้กับแรงกดดันของครอบครัวและชุมชน และต้องทำหน้าที่ในการช่วยเหลือคนในครอบครัวและเผ่าไปยังคนในชุมชน นอกจากนี้จากสถานการณ์การผลิตที่พวกเขาเผชิญอยู่ทำให้พวกเขาพบช่องว่างของทักษะของตนเอง และมีความต้องการ re-skill และ up-skill ด้านการเกษตรสมัยใหม่ที่ต้องสนองต่อความต้องการของตลาดได้ จากสถานการณ์ดังกล่าว นำมาสู่การสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายว่า หากต้องการพัฒนาศักยภาพของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ซึ่งกลับเข้าไปอยู่ในภาคการเกษตรนั้น มีข้อเสนอ 2 ประการคือ การค้นหาแนวทางและมาตรการเพื่อจัดการจัดการกับภาระหนี้สินของแรงงานกลุ่มนี้ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสร้าง “เมนู” สำหรับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการและการใช้เวลาของแรงงานกลุ่มนี้ ทั้งนี้ข้อมูลที่ได้ถูกนำมาเอาไปใช้ในระยะเวลาที่สองของโครงการคือ การสร้างแนวทางในการส่งเสริมศักยภาพของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ ต่อจากนั้นบทเรียนในการดำเนินงานของแรงงานกลุ่มดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ต่อไป

คำสำคัญ: แรงงานนอกระบบคนรุ่นใหม่, แรงงานคืนถิ่น, คนรุ่นใหม่, อาสาคืนถิ่น, การพัฒนาทักษะของแรงงานนอกระบบ, ข้อท้าทายและการฟื้นคืนชีวิต

บทนำ

นักเศรษฐศาสตร์ของธนาคารแห่งประเทศไทยประมาณการว่า สถานการณ์ “กระแสนวนใหม่กลับบ้าน” หรือแรงงานคืนถิ่นประเทศไทยในปีพ.ศ.2565 มีจำนวน 1.7 ล้านคน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากก่อนสถานการณ์โควิด-19 (พ.ศ.2562) 3.7 เท่า นอกจากนี้ แรงงานคืนถิ่นเหล่านี้ก็มีแนวโน้มที่จะเลือกหางานและสร้างอาชีพในบ้านเกิดของตนเองยาวนานกว่าเดิมหรืออาจจะตัดสินใจอยู่บ้านอย่างถาวรเพราะ “สถานการณ์การแพร่ระบาดที่ไม่แน่นอนและค่าครองชีพในเขตเมืองที่ปรับสูงขึ้น” (ณคนางค์ กุลนาถศิริ และ วรวิทย์ รสมนตรี, 2565) ซึ่งความเห็นดังกล่าวสอดคล้องกับข้อสังเกตของมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมซึ่งทำโครงการอาสาคืนถิ่นมาเป็นรุ่นที่ 6 (พ.ศ.2566) พบแนวโน้มความสนใจที่จะสมัครเข้าร่วมโครงการดังกล่าวเพิ่มขึ้นเป็น 10 เท่าในรอบ 6 ปีที่ผ่านมา (กองบรรณาธิการ The Active, 2565)

การเคลื่อนย้ายของแรงงานกลับคืนถิ่นสอดคล้องกับสถานการณ์ของแรงงานนอกระบบในประเทศไทยในปี พ.ศ. 2565 ซึ่งจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี พ.ศ. 2565 พบว่า แรงงานนอกระบบมีมากกว่าแรงงานในระบบประมาณ 8 แสนคน โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีสัดส่วนของแรงงานนอกระบบมากที่สุดคือร้อยละ 75.7 นอกจากนั้น กิจกรรมทางเศรษฐกิจของแรงงานนอกระบบมากกว่าครึ่งทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรมซึ่งมีจำนวน 11.2 ล้านคน หรือร้อยละ 55.4 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565) ซึ่งแรงงานเหล่านี้เป็นแรงงานที่ไม่ได้รับสิทธิประโยชน์และความคุ้มครองในฐานะลูกจ้างตามพระราชบัญญัติประกันสังคม พ.ศ. 2533 และพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 “เพราะไม่มีสัญญาจ้างงานตามกฎหมาย ซึ่งส่งผลให้แรงงานนอกระบบขาดความมั่นคงในการทำงาน ไม่ได้รับความเป็นธรรมด้านการจ้างงาน ขาดโอกาสในการฝึกอบรมและพัฒนาทักษะฝีมือ ขาดความปลอดภัยในการทำงาน ขาดความมั่นคงด้านรายได้ ไม่สามารถเข้าถึงแหล่งเงินทุนในระบบในการประกอบอาชีพ และขาดโอกาสในการรวมกลุ่มจัดตั้งผู้แทนหรือสหภาพเพื่อสิทธิในการต่อรอง” (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย หรือทีดีอาร์ไอ, 2564) นอกจากการฉายภาพสถานการณ์ในลักษณะภาพรวมของแรงงานกลับบ้านและแรงงานนอกระบบข้างต้นแล้ว ยังมีรายงานข่าวและบทสัมภาษณ์การต่อสู้ดิ้นรนของของแรงงานคืนถิ่นจำนวนหนึ่งซึ่งออกจากแรงงานในระบบไปเป็นแรงงานนอกระบบในภาคการเกษตรเช่น “โฮมทาว์น ข้า-ข้า-ข้า: ภาพฝันที่ไม่เป็นจริง เมื่อคนรุ่นใหม่กลับบ้านเกิด” โดยวงจนา วรลยางกูร (2566) เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการศึกษาเชิงมหภาคของสถานการณ์แรงงานทั้งสองส่วนบ้าง (แรงงานนอกระบบและแรงงานคืนถิ่นหรือแรงงานกลับบ้าน) และบทสัมภาษณ์แรงงานคืนถิ่นเป็นรายบุคคลดังตัวอย่างข้างต้น แต่การศึกษาดังกล่าวยังมีลักษณะแยกส่วนทำให้มองไม่เห็นสถานการณ์ที่แท้จริงและรายละเอียดของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ ทั้งนี้การทำความเข้าใจต่อสถานการณ์ดังกล่าวมีความจำเป็นเพราะว่า อายุเฉลี่ยของกลุ่มแรงงานเหล่านี้อยู่ในช่วงวัยแรงงาน (ณิศนาค์ กุลนาถศิริ และ วรวัชร รมนตรี, 2565) หมายความว่า พวกเขายังมีแรงและยังอยู่ในช่วงวัยที่สามารถปรับตัวและเรียนรู้ทักษะใหม่ๆ ได้ ดังนั้นการค้นหาแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของแรงงานกลุ่มนี้จึงเป็นเรื่องจำเป็น

บทความวิจัยฉบับนี้เป็นการรายงานระยะแรกภายใต้ “โครงการการเสริมพลังและความเข้มแข็งให้แรงงานนอกระบบโดยการมีส่วนร่วมโดยคนรุ่นใหม่” ซึ่งเป็นระยะที่มุ่งเน้นการพัฒนาศักยภาพของแกนนำ โดยข้อมูลที่ปรากฏในรายงานฉบับนี้มาจากการเก็บข้อมูลด้วยตนเองของแกนนำในโครงการวิจัยฯ ซึ่งมีสถานะเป็นแรงงานนอกระบบในกลุ่มแรงงานคืนถิ่นด้วยเช่นเดียวกัน โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ การมุ่งเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่ออธิบายให้เห็นทั้งภาพรวมและรายละเอียดเชิงลึกทั้งในด้านสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมก่อนและหลังการกลับบ้านของกลุ่มเป้าหมายที่แกนนำกำหนด รวมไปถึงการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ไขปัญหาและการปรับตัวของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในภาคการเกษตรว่าพวกเขาจะสามารถอยู่รอดและอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างไร ทั้งนี้ข้อมูลดังกล่าวจะถูกนำไปใช้ในระยะเวลาที่สองของโครงการคือ การสร้างแนวทางในการส่งเสริมศักยภาพของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ ต่อจากนั้นบทเรียนในการดำเนินงานของแรงงานกลุ่มดังกล่าวจะนำไปสู่การพัฒนาข้อเสนอเชิงนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่ออธิบายสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมก่อนและหลังการกลับบ้านของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในภาคการเกษตร
2. เพื่อพรรณนาให้เห็นภาพรวมของการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ไขปัญหาและการปรับตัวของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในภาคการเกษตรเป็นสำคัญ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงผสมผสาน (Mixed Method) แบบ Sequential Mixed Methods โดยใช้เครื่องมือ 2 ชนิดคือ แบบสำรวจในการวิจัยเชิงปริมาณ และแนวทางการสนทนากลุ่มในการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยในการวิจัยจะเริ่มต้นจากการตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ด้วยการใช้แบบสำรวจเพื่อทำความเข้าใจภาพรวมของสภาพทางเศรษฐกิจและ

สังคมก่อนและหลังการกลับบ้านของแรงงานนอกระบบในพื้นที่เป้าหมาย หลังจากนั้นจึงใช้เครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ (แนวทางการสนทนากลุ่ม) เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 2 ซึ่งเน้นการพูดคุยแลกเปลี่ยนระหว่างคนในกลุ่มเพื่อให้เห็นภาพรวมของการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ไขปัญหาที่แรงงานแต่ละคนประสบและการปรับตัวของพวกเขาสำหรับวิธีการดำเนินการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง และการเก็บข้อมูล

1.1 สำหรับการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณนั้น มีกระบวนการกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง 2 ขั้นตอน คือ

1.1.1 การคัดเลือกแกนนำ

สำหรับเกณฑ์กำหนดคุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมายที่เป็นแกนนำนั้น ใช้เกณฑ์เบื้องต้น 2 ประการ คือ (1) คัดเลือกจากตัวบุคคลจะคัดเลือกจากคนใน “โครงการอาสาสมัคร” ที่มีศักยภาพหมายความว่า ยังประกอบอาชีพอยู่ในถิ่นฐานของตนเองและไม่มีแนวโน้มจะออกจากบ้าน และ (2) คัดเลือกจากพื้นที่เป้าหมายของสถาบันการจัดการความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสาน คือ ตำบลลงใหญ่ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่สถาบันฯ ดำเนินการพัฒนาศักยภาพเกี่ยวกับแรงงานกลับบ้านมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.2563 ซึ่งทำให้เลือกแกนนำได้จำนวน 8 คน จากจังหวัดนครราชสีมา 3 คน จังหวัดอุบลราชธานี 1 คน จังหวัดสุรินทร์ 1 คน จังหวัดบุรีรัมย์ 1 คน จังหวัดยโสธร 1 คน และจังหวัดศรีสะเกษ 1 คนโดยเมื่อคัดเลือกแกนนำแล้วพบว่า ทั้งหมดอยู่ในภาคการเกษตร

1.1.2 การกำหนดกลุ่มตัวอย่าง

เมื่อระบุสามารถระบุแกนนำได้แล้ว ลำดับต่อไปคือการทำความเข้าใจโครงการและการฝึกอบรมให้แกนนำเป็นนักวิจัยร่วม และเป็นผู้คัดเลือกกลุ่มเป้าหมาย 10 - 15 คนต่อแกนนำ 1 คน โดยมีการกำหนดเกณฑ์ร่วมกันคือ (1) ต้องเป็นแรงงานนอกระบบ ซึ่งหมายถึงแรงงานที่ไม่ได้อยู่ในระบบประกันสังคม (ยกเว้น แรงงานนอกระบบตามมาตรา 39 และ มาตรา 40) และ (2) ต้องเป็นกลุ่มคนที่แกนนำพิจารณาแล้วเห็นว่าสามารถทำงานร่วมกันต่อไปได้ในอนาคต จากเกณฑ์ดังกล่าว แกนนำจึงคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายในการตอบแบบสำรวจแบบเฉพาะเจาะจง (ไม่รวมแกนนำ) เป็นจำนวน 100 คนโดยกระจายอยู่ใน 7 จังหวัดคือ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดขอนแก่น จังหวัดร้อยเอ็ด จังหวัดยโสธร จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดอุบลราชธานี อนึ่ง แม้ว่าการเลือกกลุ่มเป้าหมายแบบเฉพาะเจาะจงดังกล่าวจะถือเป็นข้อจำกัดของการวิจัยนี้ เพราะไม่สามารถอนุมานไปยังประชากรกลุ่มอื่นได้ แต่คณะนักวิจัยก็พยายามสร้างความเชื่อมั่นของการวิจัยนี้ด้วยการกำหนดเกณฑ์ร่วมกันทั้งในด้านจำนวน และเกณฑ์การคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง รวมไปถึงการทดสอบแบบสำรวจด้วยการขอให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยให้ความเห็น และการให้แกนนำซึ่งอยู่ต่างพื้นที่กันเป็นผู้ทดสอบแบบสอบถาม และระดมความคิดเห็นเพื่อการปรับแก้แบบสำรวจร่วมกัน ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างสามารถแบ่งเป็นสัดส่วนได้ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงสัดส่วนผู้ตอบแบบสำรวจ

ที่	พื้นที่	รายละเอียดพื้นที่		จำนวน (คน)
1	มหาสารคาม	อ. เมือง	ต. แวงนาง (2) ต. โคกก่อ (1) ต. เขวา (1) ต. ท่าสองคอน (1)	43
		อ. กันทรวิชัย	ต. ท่าขอนยาง (1) ต. ขามเฒ่าพัฒนา (13)	
		อ. แกดำ	ต. วังแสง (1)	
		อ. โกสุมพิสัย	ต. เขวาไร่ (15)	
		อ. ดงใหญ่	ต. ดงใหญ่ (8)	
2	ขอนแก่น	อ. เมือง	ต. พระลิ้ม (1)	1
3	ร้อยเอ็ด	อ. ธวัชบุรี	ต. อุ่มเม้า (1)	1
4	ยโสธร	อ. คำเขื่อนแก้ว	ต. สงเปือย	10

ตารางที่ 1 แสดงสัดส่วนผู้ตอบแบบสำรวจ (ต่อ)

ที่	พื้นที่	รายละเอียดพื้นที่		จำนวน (คน)
5	บุรีรัมย์	อ. สตึก	ต. สะแก	10
6	อุบลราชธานี	อ. โขงเจียม	ต. ห้วยไผ่	15
7	สุรินทร์	อ. จอมพระ	ต. เมืองสิง	10
8	ศรีสะเกษ	อ. อุทุมพรพิสัย	ต. โนนรังแจ้ง	10
		อ. ราษีไศล	ต. เมืองคา (1)	
			ต. หนองแค (3)	
			ต. บัวหุ้ง (1)	
			ต. ด่าน (2)	
			ต. เมือง (1)	
			ต. เมืองคง (1)	

1.2 สำหรับการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพผ่านการสนทนากลุ่ม (Focus group) นั้นเกิดขึ้นหลังจากการที่แกนนำเก็บข้อมูลจากแบบสำรวจเสร็จเรียบร้อยแล้ว โดยมีขั้นตอนในการคัดเลือกกลุ่มสนทนา ดังนี้

1.2.1 นักวิจัยถามความสนใจของแกนนำว่าต้องการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มหรือไม่ ซึ่งในขั้นตอนนี้พบว่า มีแกนนำที่มีความพร้อมจำนวน 5 พื้นที่ คือ (1) ตำบลเขวไร่ อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม (2) ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี (3) ตำบลดงใหญ่ อำเภอบึงพิกุล จังหวัดมหาสารคาม (4) ตำบลสะแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ และ (5) ตำบลเมืองสิง อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์

1.2.2 นักวิจัยอบรมการสนทนากลุ่มให้กับแกนนำและทำการกำหนดประเด็นในการสนทนากลุ่มร่วมกับแกนนำ โดยมีเป้าหมายหลักในการสนทนา คือ (1) เพื่อทำความรู้จักกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่โดยละเอียด (2) เพื่อทำความเข้าใจวิถีชีวิตของคนที่คุ้นชิน และ (3) เพื่อทำความเข้าใจปัญหาและข้อจำกัดของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งนี้ในกระบวนการสนทนากลุ่ม นักวิจัยจะเป็นผู้ริเริ่มการสนทนากลุ่มและแกนนำเป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งภายหลังจากกระบวนการดังกล่าวมีแกนนำสะท้อนว่าตนเองเรียนรู้กลุ่มเป้าหมายในการสนทนาเพิ่มขึ้น และบางพื้นที่นำไปสู่การสร้างกลุ่มในเชิงรูปธรรมมากขึ้น เช่น การพัฒนาจนกลายเป็นกลุ่มวิสาหกิจ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากนักวิจัยให้อิสระแก่แกนนำในการคัดเลือกผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม ดังนั้นแกนนำจึงมีแนวโน้มที่จะเลือกกลุ่มเป้าหมายที่มีความสนิทสนมอยู่แล้วในระดับหนึ่ง และไม่มีการกระจายตัวของเพศ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจคือ แบบสำรวจจำนวน 100 ชุดซึ่งแกนนำเป็นผู้เก็บและกรอกแบบสำรวจด้วยตนเองในกระดาษ จากนั้นก็ให้แกนนำส่งแบบสำรวจที่กรอกเสร็จแล้วมาให้แก่นักวิจัยส่วนกลางเป็นผู้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบสำรวจ หากแบบสำรวจสมบูรณ์แล้ว คณะนักวิจัยส่วนกลางจะเป็นผู้คีย์ข้อมูลด้วยตัวเอง

2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการสนทนากลุ่มคือ แนวคำถามแบบกึ่งโครงสร้างสำหรับการสนทนากลุ่ม ทั้งนี้เมื่อเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามจำนวน 100 ชุดแล้ว คณะผู้วิจัยจะเก็บข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อยใน 5 พื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่ที่แกนนำมีความต้องการที่จะทำงานต่อ คือ (1) ตำบลเขวไร่ อำเภอกอสุ่มพิสัย จังหวัดมหาสารคาม (2) ตำบลห้วยไผ่ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี (3) ตำบลดงใหญ่ อำเภอบึงพิกุล จังหวัดมหาสารคาม (4) ตำบลสะแก อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ และ (5) ตำบลเมืองสิง อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ โดยมีเป้าหมายหลักในการสนทนาคือ เพื่อทำความรู้จักกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่ และทำความเข้าใจวิถีชีวิตของกลุ่มเป้าหมาย รวมถึงทำความเข้าใจปัญหาและข้อจำกัดของกลุ่มเป้าหมายในการที่จะสามารถอยู่รอดและอยู่ร่วมกับชุมชนได้ ทั้งนี้นอกจากโครงการฯ วิจัยจะนำเอาข้อมูลดังกล่าวมาศึกษาแล้ว ยังหวังว่าข้อมูลดังกล่าวจะนำมาสู่การออกแบบแนวทางร่วมกันภายในของกลุ่มเป้าหมายว่า อยากทำอะไรร่วมกันที่จะก่อให้เกิดความอยู่รอดและอยู่ร่วมกันในสังคมบ้านเกิดได้ นอกจากนั้นโครงการฯ จะนำเอาข้อมูลไปใช้ในการเสนอนโยบายและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดนโยบายที่รองรับต่อสถานการณ์ของกลุ่มเป้าหมาย

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล สำหรับข้อมูลเชิงปริมาณนั้นใช้โปรแกรมสำเร็จรูป โดยใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) ได้แก่ ความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย

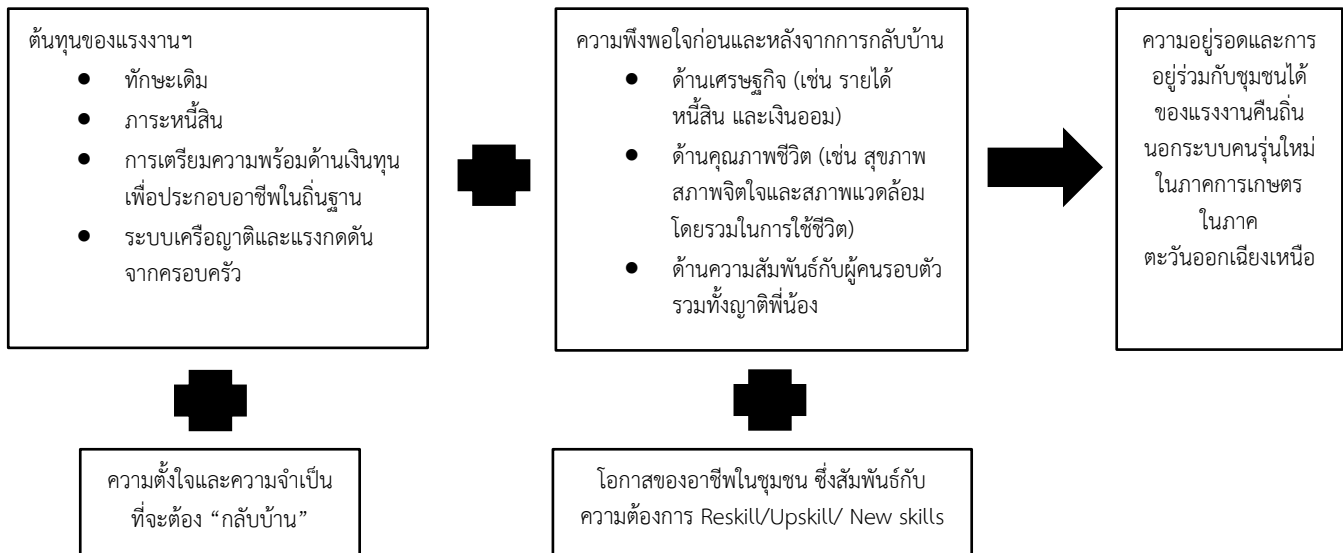
สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพนั้น ใช้โปรแกรม NVivo ในการค้นหาแก่นสาระ (Theme) จากบทสนทนากลุ่ม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาเรื่องแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นคนคิณถิ่นนั้น ส่วนใหญ่จะแฝงอยู่ในรายงานการศึกษาที่นำเสนอภาพรวมของแรงงานนอกระบบโดยในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด-19 (รัตนภรณ์ ภูเจนนบ 2565; สุเนตร สุวรรณละออง 2565; สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2565) ทั้งนี้ส่วนใหญ่ในการศึกษาเรื่องแรงงานนอกระบบนั้นจะให้ความสนใจในเรื่องความเสี่ยงของแรงงานกลุ่มนี้ (Sindecharak & Kwanyou, 2021) และข้อเสนอในการจัดระบบสวัสดิการที่เหมาะสมของแรงงานเหล่านี้ สำหรับประเด็นเรื่องความเสี่ยงนั้น อุปลัทธิ กอวัฒนสกุล (2565) ตั้งข้อสังเกตในเรื่องความเสี่ยงในการทำงานของแรงงานนอกระบบว่า แรงงานนอกระบบในชนบทจะมีความเสี่ยงสูงกว่าแรงงานนอกระบบในเมืองเนื่องจาก “แรงงานในชนบทมีตัวเลือกทางอาชีพค่อนข้างจำกัดและต้องทำงานที่มีความเสี่ยงสูงขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้” ซึ่งเมื่อแรงงานพิจารณาในประเด็นความเสี่ยงเฉพาะของแรงงานนอกระบบในภาคการเกษตรแล้ว ทศพล บุตรมี, กานต์พิชชา เกียรติกิจโรจน์ และ พิรญา อึ้งอุตรภักดี (2557) ในการวิจัยเรื่อง “ภาวะสุขภาพและสภาพการทำงานที่มีความเสี่ยงต่อสุขภาพของแรงงานนอกระบบภาคการเกษตร จังหวัดพิษณุโลก” พบประเด็นที่น่าสนใจคือ กลุ่มตัวอย่างมีความเสี่ยงจากการสัมผัสแหล่งความร้อนในขณะปฏิบัติงานและมีการใช้สารเคมีในการทำงานร้อยละ 48.21 นอกจากนี้ยังพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีความเครียดจากการทำงานคิดเป็นร้อยละ 21.8

สำหรับประเด็นเรื่องการจัดสวัสดิการนั้น มีการศึกษาตั้งแต่การดูแลระบบสุขภาพไปจนถึงการแสวงหาแนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบภาคการเกษตร (ฐาปนี ชุมพลวงศ์ นริศรา ภาษิตวิไลธรรม และ กิ่งแก้ว ทิศติง, 2564; พชรพร ครองยุทธ และ อติเรก เร่งมานะวงษ์, 2564; จารุวรรณ มณีราช, 2555) ซึ่งข้อสรุปส่วนใหญ่จะมุ่งให้รัฐพัฒนามาตรการทางกฎหมายให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของแรงงานเหล่านี้หรือการส่งเสริมมาตรการที่มีอยู่ให้ครอบคลุมกลุ่มแรงงานเหล่านี้มากขึ้น สำหรับการศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งคือ แรงงานคิณถิ่นนั้น ส่วนใหญ่จะเน้นเรื่องผลกระทบและการปรับตัวของแรงงานกลุ่มนี้เมื่อกลับไปยังบ้านเกิด เช่นงานของ พรชัย พรประทีปกุล (2550) อย่างไรก็ตาม จากการทบทวนวรรณกรรมเบื้องต้น การอธิบายสถานการณ์คลื่นการกลับบ้านของคนรุ่นใหม่หรือแรงงานคิณถิ่นคนรุ่นใหม่ซึ่งยังอยู่ในวัยแรงยังมีช่องว่างในการเข้าใจสถานการณ์ของคนกลุ่มนี้อย่างละเอียด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อทำมาหากินและกลับเข้าสู่สภาพแวดล้อมของสังคมบ้านเกิด การนำเอาทักษะเดิมมาปรับใช้ในการดำรงเลี้ยงชีพและความต้องการในการพัฒนาตนเองของแรงงานกลุ่มนี้

จากการทบทวนวรรณกรรมโดยสังเขปเบื้องต้นนำมาสู่การสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัยสำหรับการวิจัยโดยมีเป้าหมายในการทำความเข้าใจสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมก่อนและหลังการกลับบ้านของแรงงานกลุ่มนี้ นอกจากนี้ยังต้องการแสดงภาพรวมของการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ไขปัญหาและการปรับตัวของแรงงานกลุ่มดังกล่าวอีกด้วย ดังนี้

จากภาพข้างต้น เป็นกรอบการทำความเข้าใจสถานการณ์ของแรงงานนอกระบบภาคการเกษตรซึ่งเป็นกลุ่มของแรงงานกลับบ้านทั้งในแง่ของภาพรวมของสถานการณ์ รวมไปถึงปัญหาอุปสรรคที่พวกเขาประสบ นอกจากนั้นยังเป็นการค้นหาคำตอบเชิงลึกอีกด้วย การทำความเข้าใจทั้งภาพรวมและเชิงลึกภายใต้กรอบดังกล่าวจะนำไปสู่คำอธิบายว่าพวกเขาสามารถอยู่รอดและอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างไร โดยต้องเริ่มจากการทำความเข้าใจต้นทุนของแรงงานโดยมีประเด็นพิจารณา คือ ทักษะเดิม ภาระหนี้ การเตรียมพร้อมด้านเงินทุน และระบบเครือข่ายซึ่งจะเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างแรงกดดันทางสังคมต่อแรงงาน ดังนั้นจะเห็นได้ว่า การพิจารณาด้านทุนของแรงงานนั้นนอกจากจะพิจารณาที่ความสามารถของแรงงานแล้ว ยังต้องพิจารณาฐานะทางเศรษฐกิจของพวกเขาสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมที่พวกเขาต้องกลับเข้าไปอาศัยอีกด้วย นอกจากประเด็นด้านต้นทุนแล้ว ในการอธิบายสถานการณ์ของแรงงานต้องทำความเข้าใจความตั้งใจและความจำเป็นที่แรงงานจะต้องกลับบ้านอีกด้วยเพราะเงื่อนไขดังกล่าวอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของบริบทแวดล้อมที่ทำให้แรงงานเลือกที่จะอดทนและอยู่ต่อไปในพื้นที่ เช่น ต้องกลับบ้านมาดูแลคนป่วย

ยิ่งไปกว่านั้น การทำความเข้าใจความพึงพอใจก่อนและหลังจากการกลับบ้านของแรงงาน ยังอาจจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้แรงงานตัดสินใจในการยังคงอยู่ในชุมชนหรืออพยพย้ายออก สำหรับการอธิบายการคงอยู่ของแรงงานกลุ่มนี้อีกประการคือ อาชีพและโอกาสของอาชีพในชุมชนที่พวกเขากลับมาตั้งถิ่นฐาน ซึ่งจะสัมพันธ์กับความต้องการ Reskill/Upskill/ New skills ของแรงงานกลุ่มนี้อีกด้วย

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า

1. สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมก่อนและหลังการกลับบ้านของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในภาคการเกษตร

1.1 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มเป้าหมาย

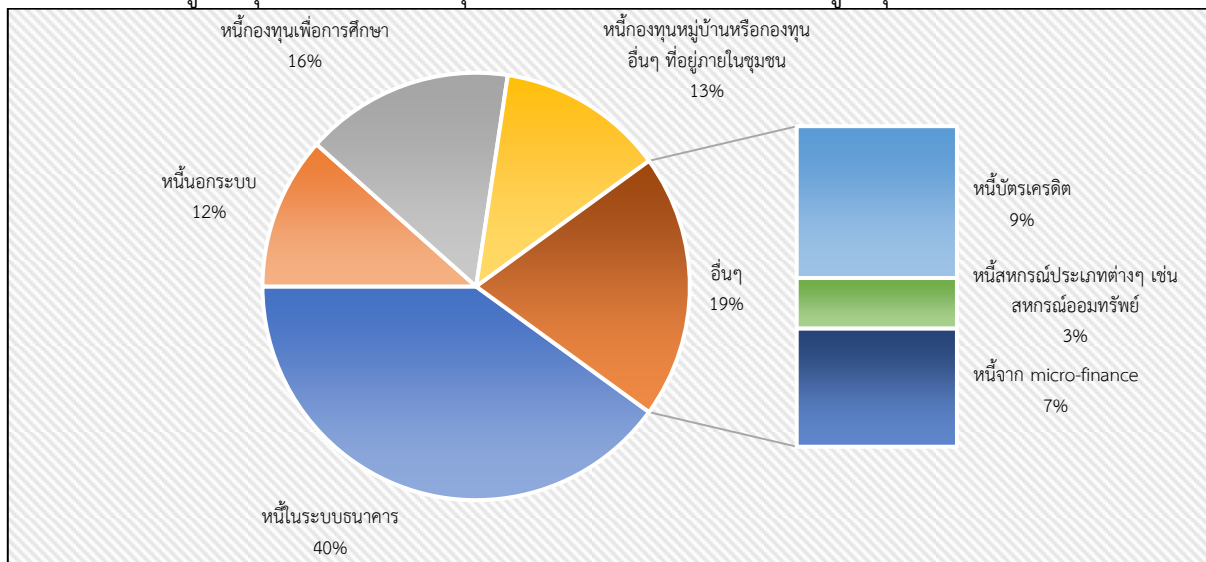
กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้มีอายุเฉลี่ย 38 ปี โดยมีอายุต่ำสุด 23 ปี และอายุสูงสุด 65 ปี เมื่อพิจารณาในด้านระดับการศึกษา พบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 31) รองลงมาคือระดับมัธยมศึกษา (ร้อยละ 28) อันดับสามคือระดับ ปวส. และประถมศึกษา (ร้อยละ 12) อนึ่งหากผู้วิจัยเทียบการศึกษาระดับ ปวช. เท่ากับระดับมัธยมศึกษา จะทำให้การแปรค่าระดับการศึกษาของกลุ่มเป้าหมายเปลี่ยนแปลงไป หมายความว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาหรือ ปวช. (ร้อยละ 37) รองลงมาคือ ระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 31) และอันดับสามคือ ปวส. และประถมศึกษา (ร้อยละ 12)

ด้านสถานภาพสมรส กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ (ร้อยละ 52) แต่งงานแล้ว รองลงมาคือ โสด (ร้อยละ 37) และสุดท้ายคือ มีแฟนหรือ partner แล้ว (ร้อยละ 5)

1.2 สถานการณ์ก่อนกลับมาอยู่บ้าน

ด้านประสบการณ์ในการทำงานงานนั้น พบว่า ก่อนที่จะกลับบ้านกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ไม่เคยเปลี่ยนงาน (ร้อยละ 68) โดยจะทำงานในสถานที่ทำงานแรกเฉลี่ย 6 ปี ทั้งนี้จากข้อมูลพบว่า กลุ่มเป้าหมายทำงานใน 5 กลุ่มงาน เรียงตามลำดับคือ กลุ่มที่ทำงานในโรงงาน กลุ่มลูกจ้างรายวันและรายเดือน กลุ่มที่ประกอบอาชีพอิสระ กลุ่มที่ทำงานในบริษัทเอกชน และกลุ่มลูกจ้างในระบบราชการ

ในด้านหนี้สิน พบว่า กลุ่มเป้าหมายร้อยละ 72 ระบุว่าตัวเองมีหนี้ก่อนกลับบ้าน มีเพียงร้อยละ 28 เท่านั้นที่ระบุว่าตัวเองไม่มีหนี้สิน และเมื่อถามถึงจำนวนหนี้สินพบว่า โดยเฉลี่ยแล้วกลุ่มเป้าหมายมีหนี้สินจำนวน 394,292 บาท โดยคนที่มีหนี้สูงสุดมียอดหนี้ 3,000,000 บาท นอกจากนั้นเมื่อถามประเภทของหนี้โดยการจำแนกตามแหล่งเงินกู้ พบว่าส่วนใหญ่จะเป็นหนี้ในระบบธนาคาร (ร้อยละ 38) รองลงมาคือ หนี้กองทุนเพื่อการศึกษาและหนี้กองทุนหมู่บ้านเป็นลำดับสาม ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่า ยอดหนี้ของกลุ่มเป้าหมายในระบบธนาคารค่อนข้างสูง และหากนับรวมหนี้บัตรเครดิตของธนาคารเข้าไปด้วยอาจจะนำไปสู่ข้อสรุปเบื้องต้นได้ว่า กลุ่มเป้าหมายมีหนี้ในระบบธนาคารสูงที่สุด

ภาพที่ 1 ประเภทของหนี้จำแนกตามแหล่งเงินกู้

1.3 เหตุผลในการกลับบ้าน

จากข้อมูลเชิงปริมาณพบว่า เหตุผลสามข้อสำคัญของกลุ่มเป้าหมายที่ตัดสินใจคืนถิ่นนั้น กลุ่มเป้าหมายร้อยละ 32.3 ระบุว่าตัวเองต้องการกลับมาอยู่บ้านอยู่แล้ว ในขณะที่ร้อยละ 25 ระบุว่าพวกเขาต้องกลับบ้านเนื่องจากต้องกลับมาดูแลผู้สูงอายุ อนึ่ง เมื่อพิจารณาจากข้อมูลในการตอบแบบสอบถามพบว่า สำหรับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้นั้นโรคระบาด (โควิด-19) เป็นปัจจัยเร่งที่ทำให้การตัดสินใจกลับบ้านของพวกเขาเร็วและง่ายขึ้นซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม เช่น “...ด้วยสถานการณ์การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโควิด-19 ทำให้กระทบต่อธุรกิจของตน ตนเปิดร้านได้ไม่กี่ชั่วโมงก็ต้องปิด ลูกค้าเข้าร้านน้อยลง และด้วยบริบทของร้านเป็นร้านนั่ง พอมือข้อจำกัดในเรื่องของเวลาที่จำกัดทำให้ตนไม่ได้ประกอบธุรกิจอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ประกอบกับบิดาล้มป่วย ตนมีภาระมากขึ้น ในขณะเดียวกันรายได้ของตนก็ลดลง จนกระทั่งบิดาเสียชีวิต มารดาจึงไม่มีผู้ดูแล ตนจึงได้ตัดสินใจปิดธุรกิจของตนเองและกลับมาอยู่บ้าน...”

ทั้งนี้กลุ่มเป้าหมายบางคนได้รับผลกระทบทางอ้อมจากโควิดทำให้ต้องตัดสินใจกลับบ้าน เช่น ลูกไม่ยอมเรียนหนังสือ “...ตัดสินใจกลับบ้านเนื่องจากลูกชายคนโตติดโทรศัพท์จนไม่สามารถไปโรงเรียนในตอนเช้าได้ เกิดการต่อต้านไม่ไปโรงเรียน จึงตัดสินใจกลับมาดูแลลูก ปัจจุบันลูกคนโตยังติดโทรศัพท์เหมือนเดิม แต่ลูกคนเล็กสดใสขึ้น ซึ่งการกลับมาจะมาเป็นรูปแบบย้ายกลับมาทั้งครอบครัว...”

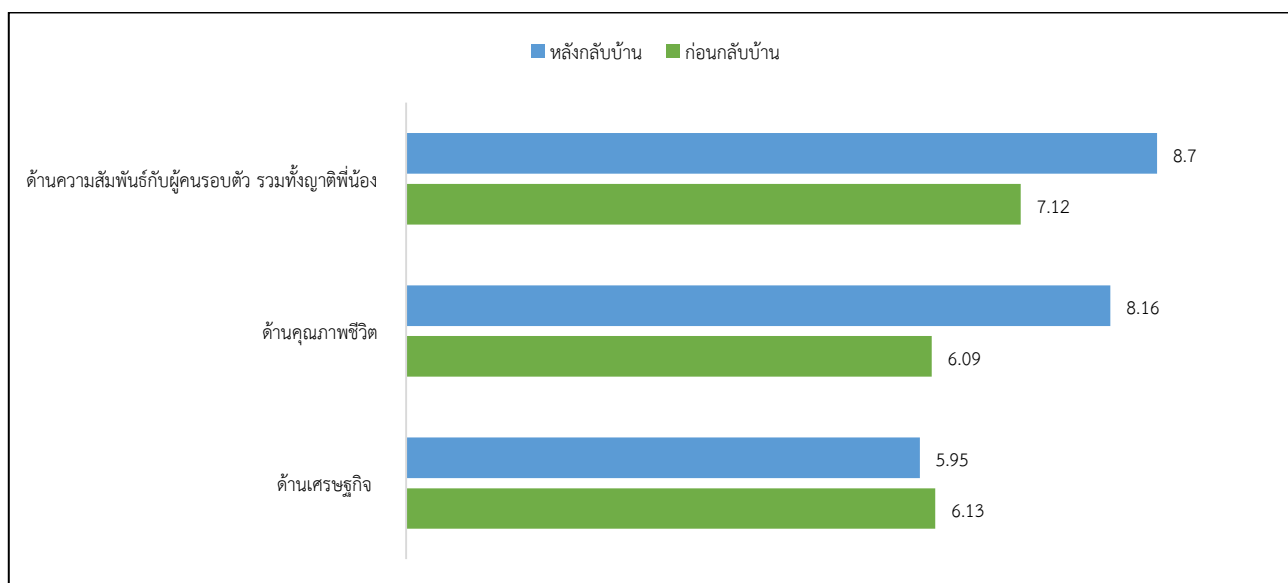
นอกจากนั้นเมื่อสอบถามข้อมูลเชิงลึกจากการสนทนากลุ่ม พบระหว่างความสัมพันธ์ของความต้องการในการกลับบ้านกับความต้องการในการกลับมาดูแลผู้สูงอายุซึ่งส่วนใหญ่จะแก่ชรา หรือมีอาการเจ็บป่วย ตัวอย่างของคำอธิบาย เช่น “...ตัดสินใจกลับมาอยู่บ้านเพราะอิมตัว ประกอบกับยายป่วย และจึงมีความคิดอยากกลับมาทำการเกษตร เพราะตนมีความเชื่อว่าครอบครัวเราต้องอยู่แบบนี้ สักวันเราต้องได้กลับมาทำการเกษตร ไม่ช้าก็เร็วอย่างไรสักวันก็ต้องได้กลับมา...” กระนั้น ในบางกลุ่มแม้ว่าจะคิดแล้วว่าต้องกลับบ้าน แต่ก็อาจจะกลับมาเร็วกว่าที่กำหนดเอาไว้เพราะอาการเจ็บป่วยของคนในครอบครัว เช่น “แม่ไม่สบายจึงต้องมาช่วยพ่อกรีดยาง”

ยิ่งไปกว่านั้น จากการสนทนากลุ่มยังพบว่า บางส่วนที่ตัดสินใจกลับบ้านเป็นเพราะเกิดความรู้สึกไม่ชอบในงานที่ทำอยู่ “...รู้สึกทำงานหนักเกินไป...แม่เห็นว่าหนักเกินไปที่บ้านก็ขาดคน พ่อแม่อายุมากแล้ว ตากับยายก็ไม่มีคนดูแลพาไปหาหมอ เลยตัดสินใจกลับบ้าน...”

ทั้งนี้ จากการสนทนากลุ่มยังมีรายละเอียดเพิ่มเติมในประเด็นเรื่องของการวางแผนกลับบ้านว่าส่วนใหญ่ไม่ได้วางแผนกลับบ้านอย่างชัดเจนนัก นอกจากนั้น ก่อนที่พวกเขาจะกลับบ้านพวกเขาคิดแค่ว่าจะอาศัยเงินออมบางส่วนของตนเอง และพัฒนาอาชีพจากต้นทุนเดิมของบิดามารดาในการทำมาหากินต่อไป เช่น “...อยากกลับบ้าน...ต้องการในการดูแลพ่อแม่ที่แก่ชรา และไม่ได้มีการวางแผนก่อนการกลับบ้าน โดยคิดเพียงแค่ว่าจะมาสานต่ออาชีพของพ่อแม่ในการทำปศุสัตว์ (เลี้ยงวัว) และยังมีรายได้จากการเทรดหุ้นเป็นรายได้หลัก ประมาณ 20,000 – 30,000 บาทต่อเดือน...” นอกจากนั้น จากการสนทนากลุ่มก็พบว่า แม้จะมีกลุ่มเป้าหมายบางส่วนที่วางแผนเอาไว้ล่วงหน้าแต่ก็ไม่สามารถทำตามแผนที่วางเอาไว้ได้อย่างแท้จริง เช่น “...เริ่มมีการวางแผนในการกลับบ้านเนื่องจากตนมีความตั้งใจกลับบ้านและมีการวางแผนไว้อยู่แล้ว...แต่ก็ใช้เวลาในการเก็บเงินมากกว่าที่คิด...และสาเหตุที่ตนกลับบ้านเพราะแม่เสียเมื่อปี พ.ศ.2560 ปกติแม่เป็นผู้เลี้ยงดูลูกให้ระหว่างที่ตนออกไปทำงานต่างถิ่น พ่อแม่เสียเลยต้องกลับมาบ้านมาเลี้ยงลูก...แต่ก็ยังไม่สามารถกลับบ้านได้ทันที...ต้องจ้างพี่สาวให้ดูแลลูกให้ 2 ปี...”

1.4 สถานการณ์เมื่อกลับมาอยู่บ้าน

เมื่อสอบถามภาพรวมของความพึงพอใจก่อนและหลังจากกลับมาบ้าน ใน 3 ด้านคือ ด้านเศรษฐกิจ (เช่น รายได้ หนี้สิน และเงินออม) ด้านคุณภาพชีวิต (เช่น สุขภาพ สภาพจิตใจและสภาพแวดล้อมโดยรวมในการใช้ชีวิต) และด้านความสัมพันธ์กับผู้ครอบครัว รวมทั้งญาติพี่น้อง จะพบว่า กลุ่มเป้าหมายมีความพึงพอใจหลังกลับบ้านลดลงเล็กน้อย ($\bar{X} = 6.13$, $\bar{X} = 5.95$) แต่มีความสุขในด้านคุณภาพชีวิตและความสัมพันธ์กับผู้ครอบครัวมากขึ้น ดังแสดงในภาพที่ 2

ภาพที่ 2 เปรียบเทียบความพึงพอใจก่อน-หลังกลับบ้านของกลุ่มเป้าหมาย

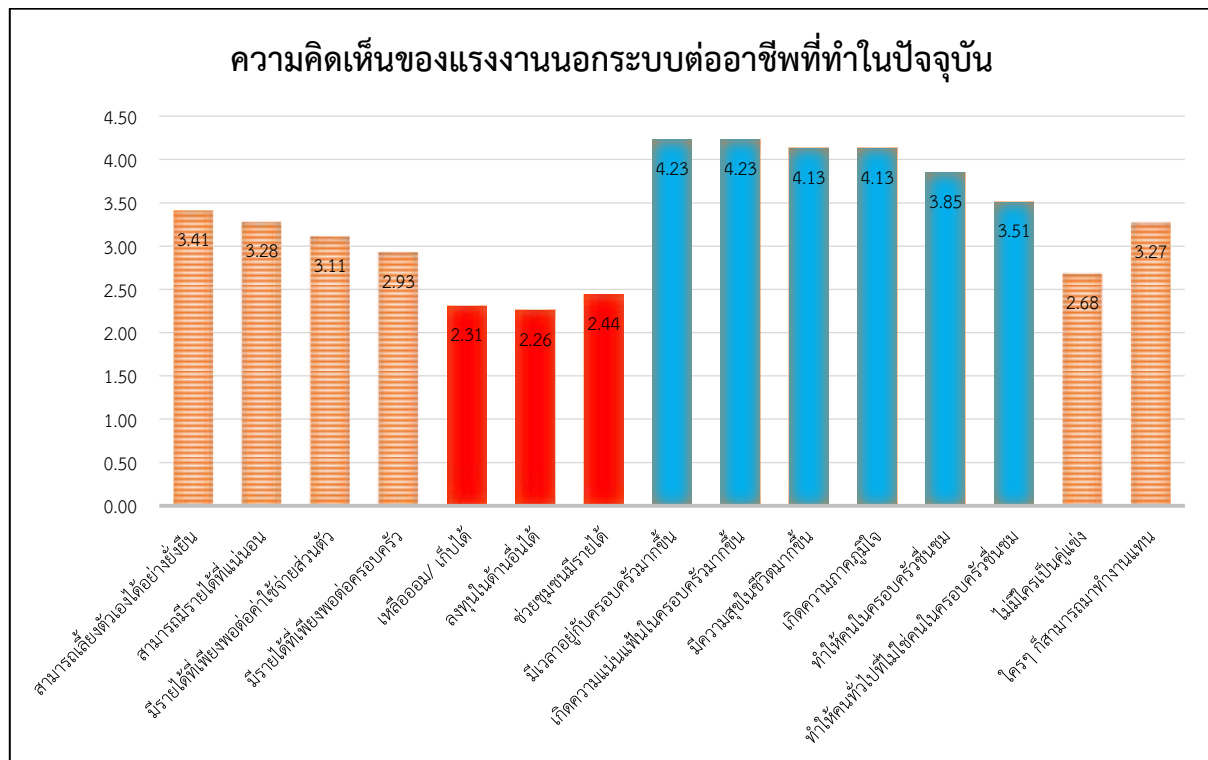
ในด้านเศรษฐกิจนั้น เมื่อถามถึงการเป็นกำลังหลักในครอบครัว พบว่ากลุ่มเป้าหมายพบว่า กลุ่มเป้าหมายร้อยละ 51 เป็นกำลังหลักในการหาเลี้ยง **นอกจากนั้น** เมื่อพิจารณากลุ่มคนที่บอกว่าตนเองไม่ใช่กำลังหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว (ร้อยละ 49) พบว่าร้อยละ 45 ระบุว่าตัวเองมีส่วนในการหาเลี้ยงครอบครัวเท่ากับสมาชิกคนอื่นในครอบครัวด้วย เช่นเดียวกัน ในขณะที่ร้อยละ 53 บอกว่า ตนเองมีส่วนในการหาเลี้ยงครอบครัวเพียงเล็กน้อย

เมื่อสอบถามเกี่ยวกับเงินในการลงทุนเพื่อประกอบอาชีพใน “ถิ่นอาศัยปัจจุบัน” พบว่า กลุ่มเป้าหมายร้อยละ 74 ระบุว่าใช้เงินออมมาเป็นทุนในการประกอบอาชีพของตัวเอง นอกจากนี้ กลุ่มเป้าหมายยังใช้เงินที่ยืมมาจากบิดามารดา (ร้อยละ 26) และเงินกู้ในระบบ (ร้อยละ 19) หนี้สินของกลุ่มเป้าหมาย

สำหรับอาชีพที่ก่อให้เกิดรายได้ของกลุ่มเป้าหมาย จากการศึกษาพบว่า เมื่อพิจารณาถึงประวัติของอาชีพเกษตรกรอันเป็นอาชีพหลักของกลุ่มเป้าหมายนั้น การทำการเกษตรมีความหลากหลาย ตั้งแต่ทำนา ทำไร่ ปลูกผัก และทำการค้าขายควบคู่ไปกับการทำนา อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่ามีกลุ่มเป้าหมายร้อยละ 16 ที่ไม่สามารถระบุได้ว่าตัวเองมีอาชีพอะไรเป็นหลัก

นอกจากนั้นการสนทนากลุ่มทำให้ได้รายละเอียดว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่จะ “...ใช้ต้นทุนเดิมที่ครอบครัวมีอยู่แล้วมาต่อยอดเป็นธุรกิจครอบครัวเล็กๆ ซึ่งแม้จะสร้างรายได้ไม่มากแต่มีความสุข...” เช่น การทำนา ทำการเกษตรและการเลี้ยงสัตว์ หรือการทำเตาถ่าน เช่น นาย ก “....นำทักษะจากการเป็นอแกนในเซอร์ในการจัดงานในชุมชน และประสานงานให้ชุมชน คมเครื่องเสียง ตนทำได้ทุกอย่าง สามารถนำความรู้จากการเป็นอแกนในเซอร์มาประยุกต์ใช้กับงานในชุมชนได้ทุกอย่าง ระหว่างทำงานผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตนก็ปลูกต้นไม้ไปเรื่อยๆและทำโคกหนองนาโมเดล...” จะเห็นได้ว่ากลุ่มเป้าหมายที่คืนถิ่นนั้นมีการนำเอาทักษะที่แตกต่างหลากหลายจากการทำงานที่อื่นมาประยุกต์ใช้ทั้งในด้านการพัฒนาอาชีพของตนเองและการช่วยเหลือชุมชน

ทั้งนี้เมื่อถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของแรงงานนอกระบบคืนถิ่นกลุ่มนี้ที่มีต่ออาชีพที่พวกเขา กำลังทำอยู่ในปัจจุบัน พบว่า กลุ่มเป้าหมายมีความคิดเห็นด้านบวกในประเด็นทางสังคม เช่น การประกอบอาชีพในบ้านเกิดทำให้พวกเขามีเวลาในการอยู่กับครอบครัวมากขึ้น ทำให้เกิดความแน่นแฟ้นในครอบครัวมากขึ้น นอกจากนี้ยังทำให้พวกเขามีความสุขและเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่า กลุ่มเป้าหมายสะท้อนความกังวลใจในการประกอบอาชีพปัจจุบันของพวกเขาอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า อาชีพในปัจจุบันของพวกเขาไม่สามารถทำให้พวกเขาลงทุนต่อยอดในการทำอาชีพอื่นได้ นอกจากนี้พวกเขายังสะท้อนทัศนคติด้านลบต่ออาชีพในปัจจุบันว่า ไม่สามารถทำให้เกิดเงินออมและไม่สามารถช่วยให้ชุมชนมีรายได้มากขึ้น ซึ่งจากความคิดเห็นดังกล่าว สามารถนำมาสู่ข้อสรุปเบื้องต้นได้ว่า แม้ว่าการกลับบ้านจะก่อให้เกิดผลกระทบด้านบวกทางสังคมและจิตใจให้กับกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ แต่พวกเขาก็แบกเอาความกังวลใจในประเด็นทางเศรษฐกิจของตนเองไว้ด้วยเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 3 แสดงค่าเฉลี่ยความคิดเห็นของแรงงานนอกระบบต่ออาชีพที่ทำในปัจจุบัน

การสนทนากลุ่มทำให้ผู้วิจัยเข้าใจปัญหาที่ประสบหลังจากการกลับบ้านของแรงงานกลุ่มนี้มากขึ้น โดยพบว่าส่วนใหญ่จะประสบปัญหาประการแรกคือ การปรับการใช้ชีวิต “...เดือนแรกยังไม่สามารถปรับตัวได้ เนื่องจากการใช้ชีวิตแตกต่างจากตอนทำงานต่างถิ่น เช่น เคยเที่ยวก็ไม่ได้เที่ยว เคยใช้เงินก็ขาดรายได้ วิถีชีวิตแตกต่างกัน ฯลฯ ...” ปัญหาประการที่สองคือ การรับมือกับภาระหนี้สิน “...กลับมาบ้านช่วงแรกมีความกังวล เนื่องจากขาดรายได้ และเงินไม่พอใช้จ่าย ...” “...กลับมาบ้านมีข้อกังวลว่าค่าใช้จ่ายไม่เพียงพอ ในเรื่องของหนี้สินยังมีหนี้สินจากการกู้ยืม...” ปัญหาประการที่สาม คือ การรับมือกับแรงกดดันจากชุมชน “...ไม่แคร์คำนิทาใดๆ เพราะถือว่าตนทำมาหากินด้วยน้ำพักน้ำแรงของตน และไม่เคยยืมเงินใคร” ปัญหาประการสุดท้ายคือ การตั้งหลัก ซึ่งหมายถึงการแสวงหาอาชีพที่จะสามารถทำให้อยู่รอดในชุมชน เช่น “...ตนยังมีภาระและยังไม่ทราบว่าจะทำอย่างไร...” หรือ “...ช่วงแรกก็คิดหนัก หาทางสว่างยังไม่เจอ...”

ทั้งนี้ กลุ่มเป้าหมายสะท้อนว่าหากยังไม่สามารถหาอาชีพที่สร้างรายได้อย่างมั่นคงได้ พวกเขา ก็อาจจะต้องกลับไปทำงานต่างถิ่นอีก “...กลับมาบ้านตนไม่รู้จะทำอะไร รู้สึกอึดอัดมาก ข้อกังวลที่สำคัญที่สุด คือ ไม่มีรายได้ และครอบครัวมีผู้พิการ และตนไม่ได้อยากกลับบ้านเพราะตนยังมีแรงในการทำงานอยู่ ซึ่งกลับมาตนก็ไม่มีการทำ ที่ดินของตนก็ไม่เยอะ หากแม่เสียชีวิตตนก็จะออกไปทำงานหารายได้ที่ต่างจังหวัด...”

2. ภาพรวมของการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ไขปัญหาและการปรับตัวของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคนถิ่นคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในภาคการเกษตรเป็นสำคัญ

2.1 ความต้องการด้านการพัฒนาทักษะของกลุ่มเป้าหมาย

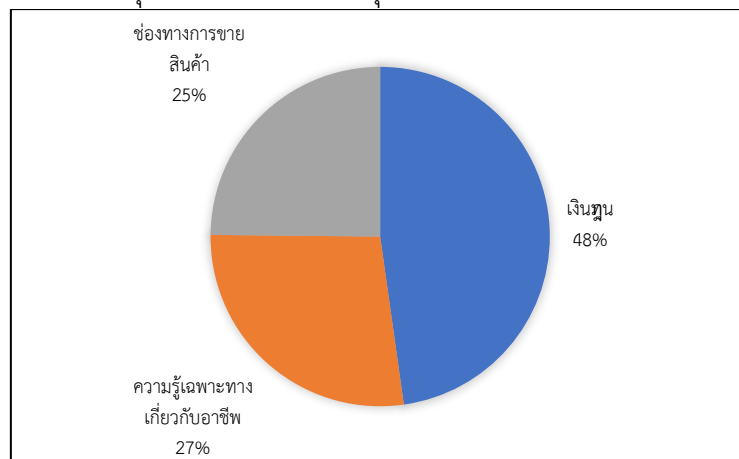
โดยภาพรวมของความต้องการของกลุ่มเป้าหมายในการพัฒนาทักษะนั้นมี 3 เรื่องคือ ความต้องการในการพัฒนาทักษะเดิม (Up-skill) ความต้องการในการเติมทักษะ (Re-skill) ความต้องการในการมีอาชีพอื่นเพิ่มเติม และความต้องการที่จะเปลี่ยนอาชีพ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ความต้องการในการพัฒนาทักษะเดิม (Up-skill) พบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ต้องการพัฒนาทักษะด้านการเกษตรมากที่สุด โดยเฉพาะการผลิตเพื่อการทำการเกษตรสมัยใหม่ (ร้อยละ 41) และ การแปรรูปผลผลิต (ร้อยละ 29) ลำดับที่สามคือ การออกแบบดีไซน์ (รวมถึงการออกแบบผลิตภัณฑ์) (ร้อยละ 21) ส่วนการตลาด (ร้อยละ 20) มาเป็นอันดับ 4 และอันดับสุดท้ายคือ การผลิตสื่อและโฆษณา (ร้อยละ 14)

ความต้องการในการเติมทักษะ (Re-skill) พบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ยังคงต้องการให้มีการเติมทักษะด้านการเกษตรมากที่สุด โดยเฉพาะการผลิตเพื่อการทำการเกษตรสมัยใหม่ (ร้อยละ 30) และ การแปรรูปผลผลิต (ร้อยละ 21) ลำดับที่สามกลุ่มเป้าหมายต้องการเติมทักษะด้านการตลาด (ร้อยละ 21) ทั้งนี้การผลิตสื่อและโฆษณา กลายเป็นทักษะอันดับ 4 (ร้อยละ 18) ซึ่งกลุ่มเป้าหมายต้องการเติมทักษะ และอันดับสุดท้ายกลายเป็น การผลิตสื่อและโฆษณาการบริหารจัดการ (ร้อยละ 13)

ความต้องการในการมีอาชีพอื่นเพิ่มเติม หรือความต้องการที่จะเปลี่ยนอาชีพ พบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ร้อยละ 67 ต้องการมีอาชีพอื่นเพิ่มเติม หรือมีความคิดว่าอยากจะเปลี่ยนอาชีพ มีเพียงร้อยละ 33 เท่านั้นที่ไม่ต้องการเปลี่ยนอาชีพอีกต่อไป อนึ่ง เมื่อถามว่า กลุ่มเป้าหมายต้องการเปลี่ยนเป็นอาชีพอะไร กลุ่มเป้าหมายร้อยละ 13.4 (จำนวน 20 คน) ยังคิดไม่ออกว่าจะประกอบอาชีพอะไร ในขณะที่ร้อยละ 14.7 (จำนวน 21 คน) อยากจะค้าขายซึ่งความต้องการในการเปิดร้านค้ามีอย่างหลากหลาย เช่น การเปิดร้านกาแฟ ร้านขายอาหารสัตว์ ร้านขายขนม หรือร้านขายผลิตภัณฑ์ของคนในชุมชน เป็นต้น นอกจากนั้นกลุ่มเป้าหมายยังต้องการเพิ่มเติมทักษะด้านวิชาชีพ (ช่าง) เช่น ช่างตัดผม บาร์ิสต้า ช่างจัดสวน ช่างงานฝีมือ เป็นต้น และเรียนรู้ด้านการเกษตรมากขึ้น

เมื่อถามกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับความช่วยเหลือด้านการประกอบอาชีพในถิ่นฐานได้อย่างมั่นคง และมีความสุข พบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ร้อยละ 48 ต้องการความช่วยเหลือด้านเงินทุนมากที่สุด รองลงมาคือ ความรู้เฉพาะทางเกี่ยวกับอาชีพ และความต้องการสูงสุดท้ายคือ การสนับสนุนด้านช่องทางการขายสินค้า

ภาพที่ 4 แสดงร้อยละของความต้องการช่วยเหลือ 3 อันดับแรกของกลุ่มเป้าหมาย

ทั้งนี้เมื่อผู้วิจัยสอบถามเพิ่มเติมว่า กลุ่มเป้าหมายต้องการความช่วยเหลือเพิ่มเติมอะไรอีกหรือไม่ พบความคิดเห็นที่น่าสนใจ เช่น กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ต้องการให้ชุมชนมีแหล่งทำกิน นอกจากนั้นยังต้องการให้หน่วยงานรัฐออกมาส่งเสริมให้ความรู้ด้านเกษตรแบบจริงจัง และต้องการความรู้และพัฒนาทักษะเพิ่มเติมเพื่อให้พวกเขาสามารถอยู่ในชุมชนได้อย่างมั่นคง เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ร้อยละ 80 ไม่ต้องการที่จะออกจากชุมชนไปทำงานยังสถานที่อื่นอีกต่อไป

จากการสนทนากลุ่มเกี่ยวกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย พบว่า กลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่มีความต้องการที่จะนำเอาทรัพยากรในพื้นที่ของตนเองมาเพิ่มมูลค่าหรือลดต้นทุนการผลิต เช่น กลุ่มเป้าหมายในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ระบุว่า “อยากจะทำการลดต้นทุนอาหารวัว” หรือคำพูดของกลุ่มเป้าหมายในจังหวัดอุบลราชธานี “สนใจในการแปรรูปขนมแปรรูปภายในชุมชน โดยใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น อยากเห็นทุกคนอยู่ที่อยู่ตรงนี้อยู่ได้” ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มเป้าหมายสามารถวิเคราะห์ความต้องการของตนเองและมีเป้าหมายในการพัฒนาตนเองรวมถึงการพัฒนากระบวนการเศรษฐกิจของกลุ่มและของพื้นที่ ดังนั้น พวกเขาจึงมีความต้องการที่จะให้ภาครัฐ หรือสถาบันการศึกษา “เข้ามาให้ความรู้ อบรม เรามีผลิตภัณฑ์ แต่เราขาดการเข้าถึงความรู้ที่เป็นสากลที่ควรจะต้องเข้าถึง”

ความต้องการประการต่อมาซึ่งเป็นข้อมูลมาจากการสนทนากลุ่มคือ ภาพอนาคตเชิงการพัฒนาพื้นที่และการพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งแรงงานนอกระบบรุ่นใหม่เหล่านี้ต้องการที่จะสร้างให้เกิดขึ้นใน “ถิ่น” ของตนเอง เช่น การขยายตลาด

ดังคำพูดของกลุ่มเป้าหมายในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งวิเคราะห์ว่าตลาดภายในชุมชนไม่รองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะก่อให้เกิดรายได้ที่ยั่งยืนในอนาคต ดังนั้นจึงมีความต้องการที่จะ “...ให้ทุกคนในหมู่บ้านมีตลาดร่วมกัน หรือมีตลาดใหม่เพราะตอนนี้คนที่เข้ามาซื้อใช้น้อย ถ้าครบวงจรจะดีมาก” หรือ ข้อเสนอของกลุ่มเป้าหมายในจังหวัดอุบลราชธานีที่ต้องการ “เปิดโรงงานหรือ OTOP เล็กเอาชาวบ้านมาทำช่วยกันพัฒนาผลิตภัณฑ์ขาย เช่น ปลา จากชาวบ้าน ดีกว่าการที่ขายในชุมชนรอบหมู่บ้าน เอาขึ้นห้างขายบูธในห้าง” ความต้องการประการสุดท้ายของพวกเขา คือ ความหวังที่ว่าการพัฒนาของพวกเขาจะก่อให้เกิด “ผลประโยชน์ก็จะดีกับคนในหมู่บ้าน และคุณภาพของก็ดีขึ้นด้วย และตนฝันอยากทำให้คนในชุมชนสามารถซื้อสินค้าที่มีคุณภาพ ได้ในขณะที่ผู้ผลิตก็ได้ผลตอบแทนที่สมเหตุสมผลด้วย ซึ่งจะเกิดเป็นเศรษฐกิจหมุนเวียน” โดยสรุปแล้ว กลุ่มเป้าหมายมีความต้องการในสองประเภท คือ ความต้องการที่จะนำเอาทรัพยากรที่มีในชุมชนมาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและความต้องการพัฒนาเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับความอยู่ดีมีสุขของทั้งชุมชนด้วย

อภิปรายผล

ในการตอบวัตถุประสงค์ข้อแรกคือ การอธิบายสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมก่อนและหลังการกลับบ้านของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในภาคการเกษตร และข้อที่สอง คือ การพรรณนาให้เห็นภาพรวมของการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ไขปัญหาและการปรับตัวของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในภาคการเกษตร พบว่า งานวิจัยชิ้นนี้ให้ภาพรวมสถานการณ์ของแรงงานนอกระบบในภาคการเกษตรที่ใกล้เคียงกับงานวิจัยของรัตนกรณ์ ภูเจเนจบ (2565) สุนทร สุวรรณละออง (2565) และสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2565) อย่างไรก็ตามเนื่องจากการวิจัยครั้งนี้ไม่ได้ศึกษาประเด็นเรื่องผลกระทบของการคืนถิ่น ซึ่งเป็นช่องว่างในการศึกษาดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น กระนั้น แม้ว่าจะมีช่องว่างดังกล่าว แต่บทความวิจัยนี้สามารถให้ภาพข้อจำกัด ความนึกคิด และความต้องการของแรงงานกลุ่มนี้ในเชิงลึกซึ่งกลายเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญที่แก่นำมาแก่นำในโครงการฯ จะนำเอาข้อมูลดังกล่าวไปสร้างกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมอันเป็นการแสวงหาแนวทางในการอยู่รอดแล้วอยู่ร่วมในบ้านเกิดของตนเองในระยะที่สองของโครงการฯ ต่อไป

องค์ความรู้ใหม่

บทความวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงภาพรวมและเชิงลึกของสถานการณ์ของแรงงานคืนถิ่นนอกระบบซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ในภาคการเกษตรที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งนี้องค์ความรู้สำคัญที่เกิดจากการวิจัยครั้งนี้ คือ การตอบย้ำว่า แรงงานกลุ่มนี้เป็นแรงงานที่มีทักษะมีอย่างหลากหลายทั้ง hard skill และ soft skill ซึ่งจากการวิจัยแสดงให้เห็นความพยายามของแรงงานในการนำเอาทักษะที่ตนเองมีอยู่แล้วมาปรับใช้ในการต่อสู้เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ช่วยกิจกรรมสาธารณะของชุมชน รวมไปถึงแสวงหาหนทางในการปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันกับชุมชนให้ได้ นอกจากนั้น จากข้อมูลจากการวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของการตอบย้ำข้อเท็จจริงที่ว่า การส่งเสริมให้มีกระบวนการจัดการหนี้สินอย่างเป็นระบบ และการสร้างความยืดหยุ่นให้เกิดขึ้นในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ (การหารายได้) เช่น การจัดหาเงินทุนตั้งต้นแบบปลอดดอกเบี้ยหรือให้เปล่าโดยรัฐ เป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้คนกลับบ้านสามารถอยู่รอดและอยู่ร่วมในชุมชนได้ และการวิจัยนี้ยังชี้ให้เห็นว่า แรงงานกลับบ้านเหล่านี้กำลังเข้ามาอุดช่องว่างทั้งในแง่ของกำลังแรงงานในภาคการเกษตรและการช่วยเหลือชุมชนท่ามกลางสถานการณ์ที่มีจำนวนผู้สูงอายุในภาคชนบทเพิ่มมากขึ้น

สรุปผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ของการวิจัยซึ่งมุ่งพัฒนาแก่นำให้เก็บข้อมูลในพื้นที่ของตนเองเพื่ออธิบายสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมก่อนและหลังการกลับบ้านและเพื่อพรรณนาให้เห็นภาพรวมของการต่อสู้ดิ้นรนเพื่อแก้ไขปัญหาและการปรับตัวของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่อยู่ในภาคการเกษตรนั้น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงผสมผสาน ผ่านเครื่องมือ 2 ชนิดคือ แบบสอบถามและการสนทนากลุ่ม พบว่า แม้ว่ากลุ่มเป้าหมายจะมีความพึงพอใจมากขึ้นเมื่อกลับมาอยู่ถิ่นฐานบ้านเกิด แต่ว่า พวกเขาก็กังวลใจในเรื่องการทำมาหากินทางเศรษฐกิจ เนื่องจาก

พบว่าคนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะกลับบ้านมาพร้อมหนี้สิน ดังนั้น เพื่อให้หนี้ดังกล่าวพวกเขาจึงต้องมีเงินสดหมุนเวียน ดังนั้นอาชีพในบ้านเกิดจึงต้องสามารถทำให้พวกเขามีรายได้พอสมควร ยิ่งไปกว่านั้น การกลับบ้านของพวกเขาจะต้องเผชิญกับแรงกดดันในสังคมบ้านเกิดของตนเอง เนื่องจากกลุ่มเป้าหมายส่วนใหญ่ไม่ได้เตรียมพร้อมด้านการเงินอย่างมั่นคงนักสำหรับการกลับบ้าน หรือกลับมาพร้อมกับภาระหนี้สิน หรือกลับมาเพราะความจำเป็นที่ต้องกลับมาดูแลคนในครอบครัว นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า กลุ่มเป้าหมายมีความประสงค์ที่จะพัฒนาทักษะของตนเองให้สามารถผลิตสินค้าที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด และสอดคล้องกับวิถีชีวิตในชุมชนของตนเองเพื่อนำไปสู่การอยู่รอดและอยู่ร่วมได้ในสังคม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากข้อมูลข้างต้นนำมาสู่ข้อเท็จจริงที่ว่า หากต้องการพัฒนาศักยภาพของแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานคืนถิ่นคนรุ่นใหม่ซึ่งกลับเข้าไปอยู่ในภาคการเกษตรนั้น มีข้อเสนอ 2 ประการคือ หน่วยวิชาการและสถาบันการเงินที่เกี่ยวข้องควรค้นหาแนวทางและมาตรการเพื่อจัดการจัดการกับภาระหนี้สินของแรงงานกลุ่มนี้ และหน่วยงานราชการเช่น กระทรวงแรงงาน กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ควรสร้าง “เมนู” สำหรับการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการและการใช้เวลาของแรงงานกลุ่มนี้

2. ข้อเสนอแนะด้านการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 การวิจัยนี้เป็นการวิจัยที่กำหนดกลุ่มเป้าหมายและกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง เนื่องจากการวิจัยนี้ นอกจากจะพยายามทำให้เห็นภาพรวมของการศึกษาแล้วยังวางอยู่บนตรรกะของการพัฒนาแกนนำให้สามารถเรียนรู้และเข้าใจสถานการณ์ของพื้นที่ตนเองและเข้าใจกลุ่มคนที่ตนเองต้องการ “เข้าไปรู้จักและอยากทำงานด้วยในอนาคต” อย่างไรก็ตามกระบวนการวิจัยดังกล่าวอาจนำไปสู่ข้อกังขาในเรื่องการอ้างอิงเป็นการทั่วไปได้ (Generalization) และการเลือกกลุ่มตัวอย่างและประชากรอย่างมีอคติได้ ดังนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ควรจะใช้เทคนิคการสุ่มในการในการทำความเข้าใจสถานการณ์ระดับพื้นที่ จากนั้นจึงให้แกนนำเลือกกลุ่มคนที่ทำงานด้วยต่อไป

2.2 การวิจัยครั้งนี้ไม่ได้ศึกษาเรื่องผลกระทบของแรงงานคืนถิ่นกลุ่มนี้ต่อชุมชน ซึ่งการอธิบายผลกระทบดังกล่าวอาจนำไปสู่การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ “โครงการการเสริมพลังและความเข้มแข็งให้แรงงานนอกระบบโดยการมีส่วนร่วมโดยคนรุ่นใหม่” โดยความร่วมมือของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา และมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคมร่วมกับสถาบันจัดการความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนภาคอีสาน โดยได้รับเงินทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

เอกสารอ้างอิง

- กองบรรณาธิการ The Active. (2565). ‘อาสาคืนถิ่น’ พบ แนวโน้มคนรุ่นใหม่ กลับบ้านเพิ่มขึ้น. The Active. จาก <https://theactive.net/news/social-movement-20221224/>.
- จารุวรรณ มณีราช. (2555). คุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. (เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- ฐาปนี ชุมพลวงศ์, นริศรา ภาษิตวิไลธรรม และ กิ่งแก้ว ทิศตั้ง. (2564). แนวทางการพัฒนาคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบภาคการเกษตรในเขตชุมชน ตำบลเสริมขวา อำเภอเสริมงาม จังหวัดลำปาง. *Journal of Humanities and Social Sciences Thonburi University*, 15(3), 97-107.

- ณัคนางค์ กลนาถศิริ และ วรวัชร รสมนตรี. (2565). การเดินทางครั้งใหม่บนเส้นทางเศรษฐกิจชุมชนของแรงงานคืนถิ่น. กรุงเทพมหานคร. ฉบับที่ 7/2565. สืบค้น 29 มีนาคม 2565. จาก <https://www.bangkokbiznews.com/columnist/996200>.
- ทศพล บุตรมี, กานต์พิชชา เกียรติกิจโรจน์ และ พิรญา อึ้งอุดรภักดี. (2557). ภาวะสุขภาพและสภาพการทำงานที่มีความเสี่ยงต่อสุขภาพของแรงงานนอกระบบภาคการเกษตร จังหวัดพิษณุโลก. *วารสารความปลอดภัยและสุขภาพ*, 7(26), 17-26.
- พชรพร ครองยุทธ และ อติเรก เร่งมานะวงษ์. (2564). การพัฒนารูปแบบการดูแลสุขภาพแรงงานนอกระบบภาคการเกษตร ในช่วงชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) จังหวัด ขอนแก่น. *Thailand Journal of Health Promotion and Environmental Health-วารสารการส่งเสริมสุขภาพ และอนามัยสิ่งแวดล้อม*, 44(3), 78-89.
- พรชัย พรประทีปกุล. (2550). ผลกระทบของแรงงานคืนถิ่นต่อชุมชนชาวเขาเผ่าปกาเกอะญอ. (ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่).
- รัตนารณ์ ภูเจนจบ. (2565). อิทธิพลของการปรับตัวจากผลกระทบโควิด-19 ที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของ แรงงานนอกระบบในเขตอำเภอ เมือง จังหวัดสงขลา. *วารสารวิชาการวิทยาลัยบริหารศาสตร์*, 5(2), 1-18.
- วจนา วรลยางกูร. (2566). โสมทาว์น ช้า-ช้า-ช้า: ภาพฝันที่ไม่เป็นจริง เมื่อคนรุ่นใหม่กลับบ้านเกิด. *the101world*. สืบค้น 29 มีนาคม 2566. จาก <https://www.the101.world/moving-back-home/>.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (ทีดีอาร์ไอ). (2564). *โครงการประเมินผลกระทบของโควิด-19 ต่อสังคมและเศรษฐกิจ. สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)*. สืบค้น 16 ธันวาคม 2565. จาก <https://tdri.or.th/2021/01/covid-106/>.
- สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2565). *สำรวจสถานการณ์แรงงานนอกระบบ: บทสำรวจเครือข่าย สถานะองค์ความรู้ ความเสี่ยง และแนวปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.).
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). *การสำรวจแรงงานนอกระบบ พ.ศ.2565*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สุนทร สุวรรณละออง. (2565). ผลกระทบของความปรกติใหม่ที่มีต่อแรงงานนอกระบบในเขตเมือง จังหวัด ชลบุรี. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 10(7), 2907-2919.
- อุปลัทธิ กอวัฒนสกุล. (2565). *แรงงานนอกระบบในไทย: ความเหลื่อมล้ำ ค่าแรง และความเสี่ยงในการทำงาน*. สืบค้น 29 มีนาคม 2565. จาก <https://citly.me/2ovU5>.
- Sindecharak, T., & Kwanyou , A. (2021). "Informal Employed Workers" The Suffering of a Working Life without Social Security. *Thammasat Review*, 24(1), 1-18.

